

ВІДГУК
офіційного опонента на рукопис дисертації
Шульги Наталії Володимирівни «Член-кореспондент АН УРСР
М.О.Тюленєв – учений, педагог, організатор агро меліоративної дослідної
справи 20-х – 60-х рр. XX ст», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.07 – історія науки і техніки

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами.

У сучасних умовах національного відродження є нагальна потреба проаналізувати й об'єктивно оцінити розвиток вітчизняної науки й техніки саме через вивчення творчої спадщини видатних українських учених, адже це дає змогу адекватно відтворити перебіг історичних подій та розвиток науки, оскільки за певними явищами і ситуаціями стоять конкретні персоналії. Саме тому впродовж останніх років в українській історії науки простежується тенденція до дослідження біографій, наукової спадщини вітчизняних науковців, імена яких несправедливо забуті та невідомі широкому загалу.

Водночас крізь призму діяльності цих учених дослідники мають змогу детальніше зосередитися на вивченні історії наукових установ, освітніх закладів, громадських об'єднань. Також є можливість вивчити фактори формування тих чи інших напрямів розвитку різних галузей науки, діяльність наукових шкіл та їхні здобутки. У цьому контексті актуальним постає завдання щодо вивчення наукової спадщини члена-кореспондента АН УРСР М.О.Тюленєва, показати значення творчого внеску вченого в розвиток вітчизняної агро меліоративної дослідної справи.

Тюленєв Микола Олександрович (1889–1969 рр.) доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент АН УРСР був фундатором багатьох перспективних напрямів, які визначили подальший розвиток сільськогосподарських осушувальних меліорацій в Україні. Він належить до когорти вчених, які здійснили вагомий внесок у розвиток теорії, методології та практики агро меліоративної дослідної справи, а також у підготовку галузевих фахівців в Україні.

Виходячи зі сказаного, дисертаційне дослідження Шульги Наталії Володимирівни є дійсно важливим і актуальним. Це підтверджується включенням його до тематичного плану науково-дослідницької проблематики Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН згідно теми «Концептуальні та методологічні основи науково-інформаційного забезпечення інноваційного розвитку аграрної науки в умовах євроінтеграційних процесів» (номер

державної реєстрації 0116U002099), «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико - концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U0002103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційна робота є науковим дослідженням, виконаним особисто Шульгою Наталією Володимирівною, в якому розкрито авторський підхід у здійсненні комплексного історико-наукового аналізу життєвого і творчого шляху члена-кореспондента АН УРСР М.О.Тюленєва, відтворено його наукову біографію та розкрито внесок вченого в наукове забезпечення сільськогосподарських осушувальних меліорацій в Україні.

Наукові положення, теоретичні та практичні висновки, викладені в дисертації, є достовірними та належним чином обґрунтованими. Для цього автором опрацьовано значну кількість документів, наукових праць, періодичних видань з обраної теми. Пріоритетне значення дослідницею надавалося документам, які сприяли об'єктивному висвітленню науково-практичних здобутків члена-кореспондента АН УРСР М.О.Тюленєва для розвитку сільськогосподарської науки в Україні.

Дослідження базується на загальнонаукових принципах історизму, об'єктивності, системності, комплексності, спадкоємності, що забезпечують цілісне охоплення сутнісно-еволюційних аспектів обраної проблеми. Для виконання дослідницьких завдань щодо історичної реконструкції наукової біографії М.О.Тюленєва в контексті розвитку агро меліоративної дослідної справи на теренах України наприкінці ХІХ – 60-х рр. ХХ ст. використано загальнонаукові, спеціальні історичні і міждисциплінарні методи (контент-аналізу, соціокультурного підходу, моделювання інтелектуальних мереж, синергетики, ментального картографування, соціально-психологічні тощо).

Результати досліджень автора, висновки, які сформульовані в 8 пунктах, одержані в ході наукових узагальнень кваліфікованої аналітичної роботи. Вивчення полягає у здійсненні комплексного історико-наукового аналізу життєвого і творчого шляху доктора сільськогосподарських наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР Миколи Олександровича Тюленєва, вибудовуванню його наукової біографії та аналізу внеску вченого в наукове забезпечення сільськогосподарських осушувальних меліорацій в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях. Дисертаційна робота Шульги Наталії Володимирівни характеризується науковою новизною та практичною спрямованістю. Зокрема, на увагу заслуговують такі здобутки автора: відтворено контекстову біографію М.О.Тюленєва; розроблено періодизацію наукового і творчого шляху вченого; окреслено процес становлення М.О.Тюленєва як особистості, науковця і педагога; комплексно проаналізовано наукову спадщину вченого, обґрунтовано

пріоритетність і практичну значимість його фундаментальних і прикладних досліджень для подальшої еволюції напряду культури боліт; відтворено роль М. О. Тюленєва у процесах реалізації сільськогосподарських осушувальних меліорацій та впровадження агротехнічних заходів на осушених землях України.

Слід зазначити, що дисертанткою схарактеризовано особистий внесок вченого у розвиток галузевої науки й освіти, значення творчої спадщини М. О. Тюленєва та створеної ним наукової школи для подальшого розвитку агро меліоративної дослідної справи на теренах України.

За темою дисертації опубліковано 9 наукових праць: 3 статті у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні, 2 – праці, які додатково відображають наукові результати дисертації, 3 – у матеріалах наукових конференцій.

Наукові праці, опубліковані автором, присвячені окремим положенням, викладеним у дисертації.

На підставі цього можна зробити висновок, що публікації відповідають змісту дисертації. У них відображені положення та висновки, що систематизовані у представленій роботі.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність

Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі дисертанткою розкрито актуальність теми, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, встановлено хронологічні та територіальні межі, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

У першому розділі **«Історіографія проблеми, джерельна база та методологічні засади дослідження»** авторкою здійснено історіографічний аналіз наукових праць за темою дисертаційної роботи, охарактеризовано її джерельну базу та обґрунтовано методологію дослідницького пошуку.

У розділі Шульгою Н.В. висвітлено результати аналізу наукових праць за темою дослідження, що дало можливість виділити кілька тематичних груп публікацій радянського періоду та періоду незалежності України: 1) біографічні дослідження про М.О.Тюленєва та публікації з аналізом наукової спадщини вченого; 2) праці, присвячені історії сільськогосподарських осушувальних меліорацій в Україні, Білорусії та Росії; 3) дослідження діяльності науково-дослідних і освітніх установ, з якими співпрацював М.О.Тюленєв; 4) публікації про інших учених досліджуваного періоду.

Основу джерельної бази дослідження склали матеріали фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Державного архіву Київської області (ДАКО), Державного архіву Рівненської області (ДАРО), Інституту архівознавства Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, Архіву Президії НАН України. Важливим джерелом у дослідженні є матеріали фонду 251 Архіву Президії НАН України, у якому містяться документи Президії та окремих співробітників Академії наук УРСР. А також в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського авторкою виявлено особовий фонд М. О. Тюленєва (Ф. 176)

У другому розділі «Становлення наукових пріоритетів М.О.Тюленєва в контексті розвитку агро меліорації» Наталією Володимирівною доведено, що з кінця ХІХ – до початку ХХ ст. у Російській імперії в цілому, та на теренах України зокрема, нагальними для вирішення постали питання осушення заболочених земель і використання їх для сільськогосподарських потреб. За цей період було закладено основи для впровадження комплексних і системних агро меліоративних заходів на торфових ґрунтах країни: створено низку дослідно-меліоративних та іригаційних станцій, дослідних зрошувальних ділянок і дослідних полів.

Авторкою розкрито передумови становлення М.О.Тюленєва як ученого-агро меліоратора, розроблено періодизацію його наукового і творчого шляху, що охоплює п'ять періодів: перший (1889–1919 рр.) – формування наукового світогляду майбутнього вченого та перші кроки у вирішенні агро меліоративних проблем; другий період (1919 – початок 1930 рр.) діяльності М.О.Тюленєва характеризується реалізацією отриманого досвіду в галузі агро меліорації у торф'яних організаціях та на дослідно-меліоративних станціях УСРР, а також початком педагогічної творчості; третій період (кінець 1930 – 1948 рр.) пов'язаний з функціонуванням Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації (УНДІГіМ); четвертий (1949–1956 рр.) – академічний – пов'язаний з роботою вченого в Академії наук УРСР; п'ятий період (1956–1969 рр.) діяльності М. О. Тюленєва – робота в УНДІГіМ.

У третьому розділі «Галузева науково-організаційна та освітня діяльність М. О. Тюленєва» дисертанткою здійснено аналіз основних напрямів його діяльності як вченого та організатора сільськогосподарської науки і освіти в Україні. Встановлено, що у СГНК України М.О.Тюленєв працював у секції кормової площі та меліораційній секції, співробітники яких, не дивлячись на фінансові труднощі, на початку 1920-х рр. зуміли виконати надзвичайно великий об'єм науково-організаційної роботи, що полягала не лише у проведенні наукових пошуків, але й окремих польових досліджень.

Наталією Володимирівною розкрито внесок М.О.Тюленєва у розвиток болотних дослідних станцій Російської імперії та УСРР, зокрема, Мінської болотної дослідної станції, Казаровицької науково-дослідної меліораційної станції, Рудня-Радовельської болотно-меліоративної дослідної станції, Панфило-Яготинського центрального болотного опорного пункту УНДІГіМ. Працюючи на дослідних станціях, учений пройшов шлях від простого спеціаліста-агрохіміка, який виконував фізичні та хімічні аналізи болотних ґрунтів (на Мінській болотній дослідній станції), до директора Рудня-Радовельської болотної дослідної станції та керівника й організатора наукових досліджень Панфило-Яготинського центрального болотного опорного пункту.

Дисертанткою доведено, що М.О.Тюленєв працював у Київському сільськогосподарському інституті . (1924–1930 рр.), Київському гідромеліоративному (інженерно-меліоративному) інституті (1930-ті – 1940-ві рр.) (зараз – Національний університет водного господарства та природокористування у м. Рівне), Українській сільськогосподарській академії (1956–1961 рр.) (зараз – Національний університет біоресурсів і природокористування України), викладав навчальні курси з культури боліт і луківництва, загального землеробства, болотознавства, насінництва і селекції лучних трав, дослідної справи; очолював структурні підрозділи закладів вищої освіти УРСР.

З'ясовано, що необхідність розширення наукового штату АН УРСР після німецько-радянської війни та нові урядові завдання, поставлені перед дослідними установами, сприяли запрошенню М.О.Тюленєва на роботу до Академії (крім того, вченого у 1948 р. було обрано членом-кореспондентом АН УРСР). У 1949–1955 рр. М.О.Тюленєв працював на посаді старшого наукового співробітника, керівником групи агрономеліорації в Інституті фізіології рослин і агрохімії АН УРСР. У 1956 р. після звільнення з системи АН УРСР М.О.Тюленєв очолив новостворений відділ освоєння заплавних земель УНДІГіМ, де і пропрацював до кінця життя. Поряд із цим учений упродовж 1956–1961 рр. рахувався професором кафедри сільськогосподарської меліорації та кормо виробництва Української сільськогосподарської академії.

У четвертому розділі **«Значення творчої спадщини члена-кореспондента АН УРСР М. О. Тюленєва для розвитку агрономеліоративної науки»** Наталією Володимирівною встановлено, що М.О.Тюленєв, поряд з іншими вітчизняними агрономеліораторами, доклав значних зусиль до організаційного оформлення і наукового забезпечення наряду культури боліт. Учений прагнув використовувати поєднання всіх видів меліорації (гідротехнічна, культуротехнічна, хімічна, агротехнічна, агролісотехнічна) у комплексі, проте найбільш ґрунтовно науковцем апробовано заходи з культуротехнічної та агротехнічної меліорацій.

Заслуговує уваги, здійснений дисертанткою аналіз наукової спадщини М.О.Тюленєва за хронологічно-тематичним принципом, за видами наукової продукції, а також проведений контент-аналіз періодичних видань і журналів, у яких друкувався вчений. З'ясовано, що М.О.Тюленєв та його колеги відпрацювали агротехніку вирощування основних сільськогосподарських культур на меліорованих землях і розробили наукові теоретико-методологічні та практичні основи сільськогосподарського освоєння осушених торф'яно-болотних ґрунтів.

Автором констатовано, що М. О.Тюленєв мав багато послідовників і учнів, які уособлювали яскраву колективну творчість, спрямовану на вирішення агро меліоративних питань, під безпосереднім ідейним і практичним керівництвом свого учителя. Вчений став фундатором «школи дослідників з агро меліорації». Підготовку фахівців вищої кваліфікації учений здійснював в УНДІГІМ та Інституті фізіології рослин і агрохімії АН УРСР. Під його керівництвом дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата технічних і сільськогосподарських наук захистили: П.П.Кубишкін, А.М.Янгель, С.К.Семьонов, І. З. Лапа, М. К.Ковалевич, С.С.Проскура, Г.І.Хотько, Ф.П.Шкляр, М.С.Проскура.

Проаналізувавши основний зміст дисертаційної роботи, варто відмітити як позитивне: у тексті наявне критичне осмислення та висновки при подачі кожного тематичного матеріалу. Робота виконана на достатньому науково-методичному рівні. Мета, завдання, об'єкт і предмет чітко визначені. Розділи дисертації логічно пов'язані між собою, що свідчить про комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми. Загальні висновки в достатній мірі відображають зміст роботи.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації, зауваження та дискусійні положення. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

Дисертаційне дослідження Шульги Наталії Володимирівни, як і кожна наукова робота, не має межі вдосконалення, містить деякі дискусійні положення та зауваження, які носять рекомендаційний характер, а саме:

1. У авторефераті дослідження вказано, що «М.О.Тюленєв першим у країні на противагу іноземним ученим знайшов шляхи і запровадив у виробництво технічні культури, насамперед цукрові буряки на осушених торфових ґрунтах із урожайністю 100,0 т/га. Розроблена технологія їх вирощування була запроваджена в УРСР, БРСР та РСФРР..» на мою думку, в дисертаційному дослідженні необхідно більш детально розкрити зв'язки із зарубіжними дослідниками.
2. В дисертаційному дослідженні ст.178 зазначено, що «досвід передових колгоспів, які висівали багаторічні трави на осушених торфових ґрунтах

(ім. Петровського у с. Дениси, ім. Леніна у с. Соснова, ім. Сталіна у с. Панфили Переяслав-Хмельницького району Київської обл.)), але варто зауважити, що с.Панфили відноситься до Яготинського району Київської області.

3. Можливо доцільно було б об'єднати третій (кінець 1930-го – 1948 рр.) і п'ятий періоди (1956–1969 рр.) діяльності М. О. Тюленєва, які пов'язані з роботою в УНДІГіМ (ст. 221, 87). Так як авторефераті вказано, що «для демаркації виділених періодів використано, перш за все, місце роботи, форми та напрями діяльності, здобутки вченого».
4. Висновки до наукового дослідження переобтяжливі, необхідно було б конкретизувати відповідно до завдань.
5. Зустрічаються русизми «пойма» – «заплава» (ст. 26, 136); «суміщенні», «суміщення посад» ст. 135 вірно «сумісництво», «за сумісництвом».

Вищенаведені зауваження й побажання носять рекомендаційний характер і не знижують загальної позитивної оцінки представленої роботи. Наукова новизна та практичне значення даного дисертаційного дослідження залишаються важливими і актуальними.

Дисертація Шульги Наталії Володимирівни є самостійною, цілісною і завершеною науковою працею, виконаною на актуальну тему. Одержані в роботі результати забезпечують вирішення наукового завдання – сформовано авторський підхід у здійсненні комплексного історико-наукового аналізу життєвого і творчого шляху члена-кореспондента АН УРСР М.О.Тюленєва, відтворено його наукову біографію та розкрито внесок вченого в наукове забезпечення сільськогосподарських осушувальних меліорацій в Україні.

За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок дисертаційна робота Наталії Володимирівни Шульги **«Член-кореспондент АН УРСР М. О.Тюленєв–учений, педагог, організатор агро меліоративної дослідної справи 20-х – 60-х рр. XX ст»**, відповідає вимогам Департаменту атестації кадрів Міністерства освіти і науки, передбаченим пунктами 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567 (зі змінами, внесеними Кабінетом Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року), а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

Офіційний опонент:

доцент кафедри географії, екології
і методики навчання

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
кандидат історичних наук

Ковальська К. В.

Свідчую:
Нач. ВК

Сидоренко М. В.